

२) ववहारकुसलो हालिओ

विजयकस्तूरसूरीश्वरजी यांचा जन्म गुजरातमधील पाटनगर येथे इ.स. १८९९ मध्ये झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव अमीचंदभाई व आईचे नाव चंपाबेन होते. त्यांचे गृहस्थाश्रमातील नाव कांतिलाल होते. इ.स. १९१८ मध्ये त्यांनी दीक्षा घेतली व मुनी श्रीविजयकस्तूरजी या नावाने ते प्रसिद्ध झाले. त्यांनी 'प्राकृत रूपमाला', 'प्राकृतविज्ञानपाठमाला', 'श्री ऋषभनाथचरित्र' इत्यादी अनेक ग्रंथांबरोबर प्राकृतमध्ये श्रीचंद्रराजाचे चरित्र लिहिले. श्री विजयकस्तूरसूरीजी महाराज सतत शास्त्रांच्या चिंतनात मग्न असत. शिकविण्याची त्यांना आवड होती. अध्ययन-अध्यापनात तत्पर असल्यामुळे ते 'गुरुजी' या नावाने देखील प्रसिद्ध झाले. त्यांनी 'पाइअविनाणकहा' भाग १ व भाग २ हे कथासंग्रह महाराष्ट्री प्राकृत भाषेत लिहिले.

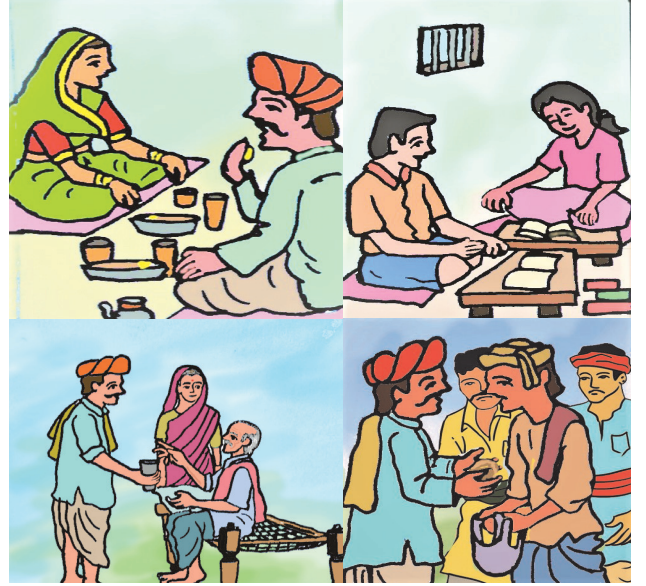
प्रस्तुत 'ववहारकुसलो हालिओ' हा पाठ 'पाइअविनाणकहा' भाग १ या कथासंग्रहातून घेतला आहे. या कथासंग्रहात एकूण पंचावन्न कथा आहेत. त्यापैकी ही पन्नासावी कथा आहे. या कथेत शेतकऱ्याच्या प्रभावी बुद्धीचे वर्णन आले आहे. शेतकरी आपल्या बुद्धिचातुर्याने राजाला कोड्यात टाकतो. आपल्या बुद्धिप्रभावाने शेतकरी राजाचा सन्मान कसा प्राप्त करतो, याचे रसाळ वर्णन या कथेत आले आहे.

णीए वि सुहकम्मेहिं, धीमंतो जायए कुले।
हालिणावि बुद्धीए, रंजिओ भूमिपालओ॥१॥

को वि णरिंदो चित्तविणोयणत्थं णयराओ बाहिंरं
विविहवणराइं पासंतो बहुदूरं गओ। तत्थ एगंमि खेत्ते
किसिकम्मं कुणंतं हालियं पेक्खेइ, तं दडूण पुच्छेइ - 'पइदिणं
कियंतदव्वं अज्जेसि?', सो कहेइ - 'एगं रूवगं लहेमि'।
तया णरिंदो कहेइ - 'तेण दव्वेण कहां णिव्वहेसि'? तेण
वुत्तं 'तस्स रूवगस्स चउरो भागे करेमि, तत्तो एगं भागं अहं
भक्खेमि, बीअं भागं उद्धारए देमि, तइअं अंसं रिणमोक्खत्थं
वावरेमि, चउत्थं भागं कूवंमि पक्खिवामि।' एवं सुणिऊण

तब्भावत्थं अजाणमाणो पुणो वि णरिंदो 'किं एयस्स रहस्सं'
ति पुच्छेइ।

सो हालिओ वएइ- 'पढमेण भागेण अहं अप्पाणं
णियभज्जं च पोसेमि। बीयभागेण पुत्ताणं भरणं कुणेमि,
जओ ते वि पुत्ता वुड्ढत्तणंमि अम्हे पालिस्संति, तओ वुत्तं
उद्धारगे देमि त्ति। तइअभागं मायपियराणमद्वं वएमि, जओ हं
बालत्तणे तेहिं पालिओ, तओ उत्तं रिणमोक्खत्थं वावरेमि।
चउत्थं भागं परलोगसुहाय दाणे देमि, तेणुत्तं कूवंसि खिवेमि
त्ति, जओ तं दव्वं परलोगंमि सुहाय होस्सइ'। एवं तस्स

अणुभवजुअं इहलोग-अच्चंतहियकारिणिं पर-लोगसुहावहं वायं सुणिऊण णरिंदो अईव तूसीओ। पुणो वि सो वएइ- 'हे करिसअ! तुम्हारिसेहिं मइमंतपुरिसेहिं च्चिय मम रज्जं विराएइ। अओ तुमं कहेमि- 'जाव सयहुत्तं मम मुहं दिट्ठं ण सिया, ताव तुमए एसा वट्ठा कासइ ण कहियव्व' ति कहिऊण णरिंदो णियावासे गओ।

एगया सहाए वरसीहासणसंठिओ णरवरिंदो णिय-पहाणपुरिसाणमगओ हालिअस्स गूढवक्कस्स रहस्सं पुच्छेइ- 'जं एगं भागं भुंजइ, बीअं उद्धारके देइ, तइअं रिणमोकखाय अप्पेइ, चउत्थं कूवंमि णिक्खिवेइ' 'तस्स को भावत्थो?'। एवं सुणिऊण सव्वे पहाणा पच्चुत्तरं दाउं असमत्था परुप्परं पेक्खेइरे। तया णरिंदेण कहियं- 'पण्णरसदिवसाणमब्भित्तरम्मि तुम्हेहिं एयस्स उत्तरं दायव्वं, अण्णह तुम्हे सव्वे दंडिस्सं' ति कहिऊण सहा विसज्जिआ।

ताणं पहाणाणं मज्झे एगो वियक्खणो पहाणो जणपरंपराओ णरिंदकिसीवल्लाणं मिलणपसंगं णाऊण तस्स करिसगस्स घरंमि गओ। तं किसीवलं तस्स वयणस्स रहस्सं पुच्छइ। बुद्धिमंतो हालिओ तं कहेइ- 'हे पहाणवर! सयहुत्तं णरिंदस्स मुहं जाव ण पासेज्जा, ताव इमस्स वयणस्स रहस्सं कस्स वि मए ण कहिअव्वं' 'एवं णरिंद-वयण-पासपडिबद्धो म्हि, तओ हं कहिउं कहां पारेमि?'। पहाणो वि तस्स वयणजुत्तिं इंगियागारेण णच्चा हालिअस्स पुरओ णरिंदपडिगिइ-अंकियसुवण्ण-मुद्दासयं ठवेइ। तया

णरिंदागिइवंत-मुद्दासयं दट्ठूण तेण हालिएण तस्स वयणस्स रहस्सं जाणाविअं।

पक्खदिवसंते सहामज्झंमि पुणरवि णरिदेण सो च्चिय पण्हो पुच्छिओ, तया सेसपहाणेसु मउणेण ठिएसु णरिंदस्स पुरओ तेण मंतिणा पच्चुत्तरं दिण्णं। तं सुणिऊण णरवरिंदो कहेइ 'तुमए अवस्सं हालिआओ एयं जाणियं सिया'। णरिंदो हालिअं बोल्लाविऊणं सक्कोहं पुच्छइ- 'कहं वयणभंगो कओ?' तेण वुत्तं 'मए वयणभंगो ण कओ, जओ पुव्वं मए सयहुत्तं सिरिमंताणं मुहं पासिऊण तस्स वयणस्स रहस्सं कहियं'। णरिंदो कहेइ- 'कया कत्थ वा मम मुहं दिट्ठं?' तया तेण णरिंदमुहंकियसुवण्णमुद्दासयं दंसिऊण कहियं 'एआसु सुवण्णमुद्दासु मुहं दिट्ठं' ति। तओ तस्स पच्चुत्तरदाणकुसलाए पण्णाए तुट्ठो णरिंदो तं मुद्दासयं तस्स च्चिअ देइ। एवं एसो हालिओ बुद्धिप्पहावेण रायमाणणिज्जो जाओ॥

उवएसो -

हालियस्स कह एयं, परत्थेह य सोक्खयं।

सुणिऊण 'भविया! तुम्हे, पयत्तेह जहासुहं'॥

सदृथा

हालिओ- शेतकरी

णीए वि - स्वतःच्याच

सुहकम्मोहिं - शुभ किंवा चांगल्या कर्मांनी

धीमंतो - हुशार, बुद्धिमान

जायए कुले - (चांगल्या) कुळात जन्म घेतलेला

हालिएणावि - शेतकऱ्याने सुद्धा

रंजिओ – प्रसन्न केले
भूमिपालओ / भूमिपालगो – भूमिपालक, राजा
चित्तविणोयणत्थं – मन रमविण्यासाठी, मनोरंजनासाठी
अज्जेसि – मिळवतोस
रूवगं – रुपया
लहेमि – (मला) मिळतो
णिव्वहेसि – निर्वाह/चरितार्थ/उपजीविका करतोस
उद्धारए – उद्धार करणाऱ्याला
अंसं – अंश, भाग
रिणमोक्खत्थं – कर्जातून मुक्त होण्यासाठी
कूवंमि/कूवंसि – विहिरीमध्ये
सुणिऊण – ऐकून
तब्भावत्थं – त्याच्या भावार्थाला
णियभज्जं – स्वतःच्या पत्नीला
पोसेमि – (मी) पोसतो
वएमि – (मी) खर्च करतो, वापरतो
इहलोगअच्चंतहियकारिणिं – या लोकासाठी/इहलोकासाठी
 अतिशय लाभदायक
परलोगसुहावहं – परलोकासाठी सुखकर
तूसीओ – संतुष्ट झाला
वण्ड – म्हणाला, बोलला
सयहुत्तं – शंभरवेळा
वट्ठा – बातमी
कासइ – कोणालाही
णियावासे – णिय + आवासे – स्वगृही, स्वतःच्या घरी
सहाए – सभेमध्ये
वरसीहासणसंठिओ – उत्कृष्ट सिंहासनावर बसलेला
गूढवक्कस्स – गूढ किंवा रहस्यमय वाक्याचा
णियपहाणपुरिसाणमग्गओ – णियपहाणपुरिसाणं + अग्गओ –
 आपल्या मुख्य/महत्त्वाच्या मंत्र्यांसमोर
भुंजइ – उपभोग घेतो

णिक्खिवेइ – फेकतो
पच्चुत्तरं – प्रत्युत्तर, उत्तर
परुप्परं – पर + उप्परं – एकमेकांना/एकमेकांकडे
पेक्खेइरे – बघू लागले
दायव्वं – द्यायला हवे
पण्णरसदिवसाणमब्भित्तरम्मि – पण्णरसदिवसाणं +
 अब्भित्तरम्मि – पंधरा दिवसांच्या आत
विसज्जिआ – विसर्जित केली
वियक्खणो – हुशार, विद्वान, चतुर
जणपरंपराओ – लोकांकडून (एकाकडून दुसऱ्याला,
 दुसऱ्याकडून तिसऱ्याला, अशा पद्धतीने)
णरिंदकिसीवलाणं मिलणपसंगं – राजा आणि शेतकऱ्याच्या
 भेटीचा प्रसंग
णाऊण / णच्चा – जाणून
ण कहिअव्व – सांगू नये
णरिंदवयणपासपडिबद्धो – राजाच्या वचनरूपी पाशामध्ये
 अडकलेला
वयणजुत्तिं – बोलण्यातला गर्भितार्थ
इंगियागारेण – इशाऱ्याने/हावभावाने
णरिंदपडिगिइअंकिय-सुवण्णमुद्दासयं – राजाची प्रतिकृति/
 आकृती कोरलेल्या १०० सोन्याच्या मुद्रा/नाणी
ठवेइ – ठेवतो
जाणाविअं – जाणवून दिले, समजावून सांगितले
पक्खदिवसंते – पंधराव्या दिवसाच्या शेवटी
सिया – असणार/असेल
बोल्लाविऊण – बोलावून
सक्कोहं – रागाने, क्रोधपूर्वक
रायमाणणिज्जो – राजाने मान द्यावा असा
परत्थेह – परत्थ + इह – तिथे आणि इथे/परलोकात व
 इहलोकात

सज्जाओ

१) माध्यम भाषेत भाषांतर करा.

- १) को वि णरिंदो 'एगं रूवगं लहेमि'।
- २) ताणं पहाणाणं कहिउं कहं पारेमि ?।
- ३) णरिंदो हालिअं रायमाणणिज्जो जाओ।

२) एका वाक्यात उत्तरे द्या.

- १) शेतकऱ्याने प्रधानाला दिलेले उत्तर सांगा.
- २) राजा शेतकऱ्यावर प्रसन्न झाला ते कारण सांगा.
- ३) राजा फिरत फिरत जिथे गेला ते ठिकाण सांगा.

३) थोडक्यात उत्तरे द्या.

- १) राजा व शेतकरी यांचा संवाद लिहा.
- २) शेतकऱ्याने धनाच्या/रुपयाच्या दुसऱ्या भागाचा केलेला वापर स्पष्ट करा.
- ३) प्रधानाने शेतकऱ्याकडून उत्तर जाणून घेण्यासाठी वापरलेली युक्ती स्पष्ट करा.

४) सविस्तर उत्तरे लिहा.

- १) शेतकऱ्याने सांगितलेल्या धनाच्या भागांची विभागणी स्पष्ट करा.
- २) 'ववहारकुसलो हालिओ' या पाठाचे सार सांगा.
- ३) राजाने सभेला विचारलेल्या प्रश्नाचे विवेचन करा.

५) संदर्भासह स्पष्टीकरण करा.

- १) 'सयहुत्तं णरिंदस्स मुहं जाव ण पासेज्जा, ताव इमस्स वयणस्स रहस्सं कस्स वि मए ण कहिअव्वं?'
- २) 'हे करिसअ ! तुम्हारिसेहिं मइमंतपुरिसेहिं च्विय मम रज्जं विराएइ.'
- ३) एआसु सुवण्णमुद्दासु मुहं दिट्ठं ।

६) पाठातून योग्य शब्द निवडून रिकाम्या जागा भरा.

- १) एंगंमि खेते कुणंतं हालियं ।
- २) भागेण अहं अप्पाणं णियभज्जं पोसेमि ।
- ३) सुणिऊण 'भविया!.....,पयत्तेह.....'।
- ४) पहाणो वि तस्स वयणजुत्तिं.....णच्चा हालिअस्स पुरओ ठवेइ ।
- ५) एसो हालिओ.....रायमाणणिज्जो जाओ ।

७) समास सोडवा.

- १) भूमिपालओ -
- २) परलोगसुहावहं -
- ३) जणपरंपराओ -
- ४) णरिंदपडिगिई -
- ५) सुवण्णमुद्दा -

८) प्राकृत समानार्थी शब्द द्या.

- १) हालिअ -
- २) धीमंत -
- ३) घर -
- ४) णरिंद -
- ५) मुह -
- ६) खेत्त -

९) प्राकृत विरुद्धार्थी शब्द लिहा.

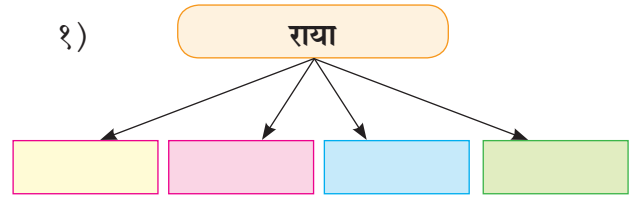
- १) सुह -
- २) हिय -
- ३) दिट्ठं -
- ४) पच्चुत्तर -
- ५) परलोय -
- ६) जाणमाण -

१०) विभक्त्यांप्रमाणे शब्द भरून तक्ता पूर्ण करा.

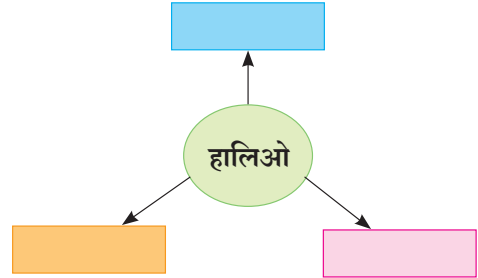
सुहकम्मेहिं, किसिकम्मं, हालिएण, विविहवणराइं, एंगंमि, णरिंदेहिं, कूवंसि, परलोगंमि, णरिंदस्स, घरंमि

तृतीया	सप्तमी	द्वितीया

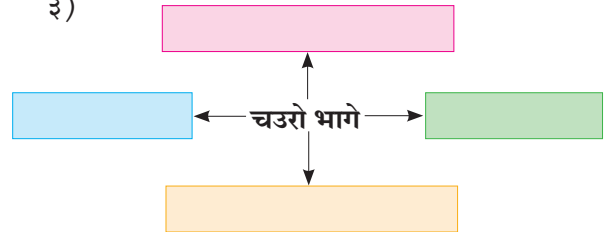
११) पाठातील योग्य विशेषणे निवडून रेखाजालचित्र पूर्ण करा.

२)

३)

१२) शेतकऱ्याने रुपयाचे चार भाग करण्याची कारणे.

